

De balancerende durfkapitalist in Langendijks *Quincampoix* (1720)

Kornee van der Haven
Universiteit Gent
cornelis.vanderhaven@ugent.be

Het einde van de laatste financiële crisis, de kredietcrisis van 2008-2011, ligt alweer tien jaar achter ons. Hoewel dergelijke crises een structureel probleem van de financiële markt blootleggen, richten de pijlen zich in de culturele representatie ervan meestal op het individu van de speculant. Het meest bekend is wellicht het personage Jordan Belfort uit de komedie *The Wolf of Wall Street* (2013), met Leonardo DiCaprio in de hoofdrol. Hij is een duidelijke slechterik die in de film vervolgd wordt door de FBI. Zijn teloorgang is vooral persoonlijk: een relatiecrisis en het zich overgeven aan 'seks, drugs en rock & roll' typeren in de film zijn daadwerkelijke ondergang. De belegger gaat ten onder aan zijn eigen honger naar materieel gewin en grenzeloze genotzucht. Tegelijk heeft zijn werdegang als belegger iets heroïsch, met overduidelijke referenties naar de *American dream* en de *self-made man*.

Grote commerciële films als die van Martin Scorsese laten het systeem van het beleggingskapitalisme intact, maar ook de figuur van de speculant lijkt hooguit wat schrammetjes op te lopen. Jordan Belfort is vooral het prototype van een ontspoorde belegger – zijn avontuurlijkheid en zucht naar materieel gewin als zodanig blijven grotendeels buiten schot. Subtieler in de kritische reflectie op de figuur van de speculant is de Nederlandse productie *Win/Win* (2010) onder regie van Jaap van Heusden, die midden in de kredietcrisis op het witte doek verscheen.¹ De hoofdfiguur in deze film is de onzekere Ivan (gespeeld door Oscar Van Rompay). Zijn succes als analist bij een investeringsbank geeft Ivans ego een enorme boost, maar botst tegelijk op zijn persoonlijkheid, die haaks staat op het masculiene zelfbeeld van de stoere speculant die het risico niet schuwt en meedrijft op de 'golven van de markt'. De crisis waar dit personage in belandt, is dan ook een identiteitscrisis.

1 Op het moment van schrijven (28 mei 2021) was deze film nog te bekijken op de website van de NPO: https://www.npostart.nl/winwin/19-07-2014/VPWON_1229287.

Hij verliest uiteindelijk de controle over zijn eigen leven, terwijl de ideale speculant juist zou moeten leven van het spanningsveld tussen risico en controle en de kick die deze balanceeroefening hem dagelijks geeft.

De recente ervaringen met financiële crises hebben ook de interesse aangewakkerd voor historische momenten van speculatie en hoe die speculatie cultureel gerepresenteerd werd. Een recent voorbeeld is *Comedy and Crisis* (2020), onder redactie van Joyce Goggin en Frans De Bruyn, waarin de twee toneelstukken van Pieter Langendijk over de 'South-Sea Bubble' van 1720 in een Engelse vertaling werden opgenomen.² Een van die stukken, het blijspel *Quincampoix, of de windhandelaars*, beleefde vervolgens zijn Engelse première in de Amsterdamse Beurs van Berlage op 10 maart 2021 tijdens het jaarcongres van de Werkgroep 18de Eeuw, in een opvoering door Theater Kwast onder regie van Imre Besanger.³ In 1720 was dit stuk een echte kaskraker. Het werd maar liefst zeventien keer in twee maanden tijd in de Amsterdamse Schouwburg opgevoerd.⁴ Leedvermaak moet daarbij zeker een rol gespeeld hebben. Tijdens de crisis van 1720 hadden veel Amsterdamse investeerders in een klap een groot deel van hun kapitaal verloren. Het stuk van Langendijk speelt zich af in het huis van een van de gedupeerde koopmannen, 'Bonavontuur'. Zoals zijn naam al aangeeft, was hij niet vies van wat avontuur en hij besluit dan ook om een groot deel van zijn kapitaal te gebruiken om (opties op) aandelen in de Engelse Zuidzeecompanie aan te schaffen. Die handel speelt zich in het tweede bedrijf af in het koffiehuis Quincampoix aan de Amsterdamse Kalverstraat.

Het is de hang naar avontuur die maakt dat de koopman bij Langendijk ontspoord. Het gaat hier niet alleen om de zucht naar geld, maar ook om het verlangen naar een kick, zoals we die ook tegenkomen bij de genoemde filmpersonages van de recente bankencrisis. We zouden kunnen stellen dat ook Bonavontuur verslaafd is aan die speculatiekick. Zijn vrouw Beatris beklagt zich over haar man omdat hij 's nachts in zijn slaap zou praten over zijn volgende aankopen:

Myn man doet anders niet als van de Zuidzee droomen,
's Nachts staat hy in zyn bed wel tienmaal overend,
En roept: schryf af myn Heer in banko tien percent!
Wilt gy voor vyftig nog een duizend pond ontvangen,
Op d'afgesproken tyd? spreek, denk op uw belangen.

2 Goggin en De Bruyn, *Comedy and Crisis*.

3 Deze voorstelling kan worden herbekeken via: <https://stichtingkwast.nl/quincampoix-or-the-wind-traders/>.

4 De Haas, *Het repertoire van de Amsterdamse Schouwburg*, 70-71.

Dan roept hy weer: de West! of Medenblik! Edam!
Of, foeij! dat 'k in Tergou, flus die party niet nam!⁵

Bonavontuur is door die voortdurende sensatie zijn realiteitszin kwijtgeraakt en zijn gedrag wordt steeds minder goed voorspelbaar. Hij begint zichzelf op een al even onrustige manier te gedragen als de zich snel wijzigende koersen van opties en aandelen. Beatris beklaagt zich dan ook over Bonavontuurs 'losheid'.⁶ Die losheid moeten we hier niet zo zeer opvatten als een vorm van onzedelijkheid, maar eerder als een vorm van impulsiviteit die onberedeneerd is en die zich in dit geval laat leiden door wisselvalligheid van de markt, het 'wedden of het ryzen zal, of daalen'.⁷

De kritiek van Beatris aan het adres van haar man is ook een aanval op diens mannelijkheid als koopman. Ondernemingszin vormde in het vroegmoderne zelfbeeld van de Nederlander de basis van mannelijk gezag. Dorothee Sturkenboom laat dit mooi zien in haar onvolprezen boek over *De ballen van de koopman* (2019). De koopman toonde zijn mannelijkheid door een zelfbewuste houding en een sterke drang tot handelen. Ook diende de koopman een moedig heerschap te zijn die als een klassieke held de gevaren van het gevecht dat handel heet niet schuwde. Hij moest daarom risico's durven nemen en de mannelijkheid van de koopman kwam met name tot uiting in zijn commerciële durf.⁸ Een zekere 'losheid' en zucht naar avontuur is dus wel noodzakelijk voor een vaderlandse held in de gedaante van een koopman.

Anno 2021 zouden we in het geval van Bonavontuur spreken van een 'durfkapitalist'. Het is veelzeggend dat die term ook vandaag de dag vrijwel altijd betrekking heeft op mannen. Dergelijke 'helden' van het kapitalisme worden voornamelijk gevierd omdat ze risico's durven te nemen en daarmee een soort stoerheid uitstralen die de basis zou vormen van hun succes. Die commerciële daadkracht gaat nog steeds gepaard met een zekere heldenstatus, zoals in het profiel van de Duitse durfkapitalist Klaus Hommels in de rubriek 'Trends' van *Knack* (7 november 2019):

In de Duitse start-upwereld heeft hij popster-allures. Een neus voor goede beleggingen heeft hij sinds zijn tienerijd. Zijn grootmoeder gaf hem als veertienjarige 20.000 mark, zo'n 10.000 euro. Hommels was gek

5 Langendijk, *Quincampoix*, 10-11. Geciteerd naar de uitgave op Ceneton, verzorgd door Ton Harmsen. <https://www.let.leidenuniv.nl/Dutch/Ceneton/LangendijkQuincampoix1720.html>.

6 Ibidem, 12.

7 Ibidem.

8 Sturkenboom, *De ballen van de koopman*, 56-57.

op schoenen van Puma en investeerde zijn geld in Puma-aandelen. De waarde verviervoudigde. [...] De vader van vier wordt een van de bekendste en succesvolste durfkapitalisten van Europa genoemd.

Het moge duidelijk zijn: Hommels is als een popster, succesvol en kent het kunstje van commerciële waaghalzerij al sinds zijn kindertijd. Tegelijk is hij een heuse *family man* (vader van vier). Een zekere losheid, durf en avontuurlijkheid gaan hier hand in hand met stabiliteit op familiaal vlak en de suggestie van zakelijk inzicht, die belangrijker lijkt dan het daadwerkelijke inzicht in de markt: 'Als je één of twee keer geluk hebt gehad met investeringen', aldus Hommels in de *Knack*, 'denken mensen dat je weet wat je doet. En dan wordt het steeds gemakkelijker'.

Als we Bonavontuur vergelijken met Hommels dan wordt het al snel duidelijk waar in het geval van Bonavontuur het schoentje wringt. Zijn losheid en avontuurlijkheid gaan niet bepaald samen met de suggestie van inzicht en stabiliteit. Bonavontuur geeft in het eerste bedrijf weliswaar toe dat hij weet dat het 'fondament' van zijn investeringen bestaat uit 'wind', maar hij rekent erop dat die wind toch in de richting zal waaien die voor hem voordelig zal zijn.⁹ Als een echte speculant stoeft hij op dit 'inzicht' dat vooral getuigt van een avontuurlijke inborst, die door zijn broer Eelhart echter als roekeloos wordt beschouwd omdat Bonavontuur zichzelf en zijn familie op deze manier zal ruïneren. Hij ontbeert de zorg voor zijn familie die hij zonder gevoel voor verantwoordelijkheid zal meesleuren in zijn bankroet.

Het onderliggende probleem van Bonavontuur is het ontbreken van een balans tussen avontuurlijkheid en voorzichtigheid. Volgens Sturkenboom was die balans voor de koopman in de vroegmoderne tijd erg moeilijk, omdat durf en moed als mannelijk getypeerd werden terwijl de voorzichtigheid eerder als een androgyne deugd gezien werd die ook gemakkelijk kon omslaan in een als vrouwelijk geconnoteerde 'angstige voorzichtigheid'.¹⁰ Mannelijke prudentie is hier het devies, een voorzichtigheid die rekening houdt met de toekomst en de belangen van de volgende generatie, ook bij het maken van belangrijke beslissingen over handelszaken.¹¹

Precies op dit laatste punt laat Bonavontuur het heel duidelijk afweten. Zijn prudente mannelijkheid is onderontwikkeld en hij houdt op geen enkele manier rekening met de eer en het belang van zijn familie en verliest zelfs zijn eigen mannelijke eer uit het oog. Het moet dan ook wel de ultieme

9 Langendijk, *Quincampoix*, 8.

10 Sturkenboom, *De ballen van de koopman*, 285-286.

11 Ibidem, 286.

vernedering zijn voor het personage dat juist de vrouwelijke figuren zich inzetten voor het redden van die eer. Zijn vrouw en dochter sturen hun schoonbroer en minnaar erop uit om in te grijpen in het koffiehuis en Bonavontuur voor een financiële ondergang te behoeden. Zij doen dit voor zichzelf, maar schermen tegelijk met de eer van hun man en vader:

Beatris: Gy hebt myn man gered van een aanstaande schande!
 Hoewel, zo hy het wist, hy nam 't u qualyk, Heer.
 Ik ben u dankbaar voor 't bewaren van zyn eer.¹²

We zouden zelfs kunnen stellen dat Beatris en haar dochter Hillegond zich in het stuk heel wat daadkrachtiger opstellen dan koopman Bonavontuur, die vooral in het koffiehuis verkeert en zich daar het hoofd op hol laat brengen door praatjes over snel geldelijk gewin. Ze zijn kordaat en ondernemend en Hillegond stuurt haar minnaar Hendrik al in het eerste bedrijf erop uit om eens uit te zoeken hoe dat zit met die opties en aandelen en wat die 'Actiekoopmanschap' nu eigenlijk behelst:

Hillegond: Gy moet in Quincampoix door hulp van goede vrienden,
 Verneemen, hoe ver dat heer Vader is verzeild
 In de Actiekoopmanschap. De grond dient eens gepeild
 Van al het werk.¹³

Door hun tussenkomst brengen de twee vrouwen de balans terug in het huisgezin die door het wangedrag van de vader dreigde te ontsporen. Op zich is dat een traditionele rol van vrouwelijke personages in blijspelen en kluchten. Opvallender is dat moeder en dochter bereid zijn om actief te interveniëren in de mannenwereld van de koophandel, ook al zijn het uiteindelijk twee mannen die hun plannen grotendeels tot uitvoer brengen.

Wat Langendijk met zijn toneelstuk vooral in vraag stelt, is de legitimiteit van economische avontuurlijkheid als een van de kerneigenschappen van het masculiene zelfbeeld van de koopman. Het alternatief voor Bonavontuur is de ietwat saaie en degelijke Eelhart, duidelijk geen man van het avontuur. Die scheidslijn tussen losheid en degelijkheid is een constante in het werk van Langendijk. Ook in zijn *Spiegel der vaderlandsche kooplieden* (1760) komen we die tegen, waar ze met een generatieconflict verbonden is (spaarzame oude kooplieden vs. jonge kooplieden die hun geld verkwisten). Uiteindelijk

¹² Langendijk, *Quincampoix*, 42.

¹³ Ibidem, 17.

spot die komedie echter met beide kanten van de generatiekloof, dus ook met de ogenschijnlijk zo deugdzame en sobere oude generatie van kooplieden.

In *Quincampoix* wordt de scherpe tegenstelling tussen Bonavontuur en Eelhart enigszins gerelativeerd door de ondernemingszin van de twee vrouwen van het stuk, die in het geval van Hillegond zelfs als avontuurlijk geduid kan worden. Ook het plotselinge 'Vivat! de Quincampoix!' uit de mond van nevenpersonage Klaar op het eind van het stuk kan worden opgevat als een dissonant. Uit dit centrum van de Amsterdamse windhandel leek immers alle ellende voor het gezin juist te zijn voortgekomen.¹⁴ Dit 'vivat' met een aansluitende dans volgt op de strenge woorden van Eelhart, die stelt dat de 'magistraat' in de toekomst grenzen zou moeten stellen aan de 'windhandel'.¹⁵ De ondergang van de speculant is weliswaar onvermijdelijk, maar iets van Bonavontuurs losheid beklijft.

Iets soortgelijks zien we bij het personage Ivan uit *Win/Win*. Ook hij trekt zich terug uit de beurshandel en neemt ontslag, maar de film eindigt met een shot van het hoofdpersonage dat zijn dure Italiaanse schoenen een paar keer met een speelse boog in de lucht gooit, met de veters aan elkaar vastgebonden. Uiteindelijk balanceren ze aan een gespannen lijn boven een Amsterdamse straat. De tocht naar huis wordt zo weliswaar nog afgelegd in het uniform van de speculant – het maatpak –, maar tegelijk gaat Ivan blootvoets, klaar voor een nieuw avontuur.

Bibliografie

Goggin, Joyce en Frans De Bruyn eds., *Comedy and Crisis: Pieter Langendijk, the Dutch, and the Speculative Bubbles of 1720* (Liverpool 2020).

Haas, Anna de, *Het repertoire van de Amsterdamse Schouwburg 1700-1772* (Maastricht 2001).

Heusden, Jaap van, *Win/Win* (2010), NPO, https://www.npostart.nl/win-win/19-07-2014/VPWON_1229287 (geraadpleegd 28 mei 2021).

Langendijk, Pieter, *Quincampoix, of de Windhandelaars* (Amsterdam 1720).

Scorsese, Martin, *The Wolf of Wall Street* (2013).

Sturkenboom, Dorothee, *De ballen van de koopman: Mannelijkheid en Nederlandse identiteit in de tijd van de Republiek* (Gorredijk 2019).

Theater Kwast, 'Quincampoix or the Wind Traders,' YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=W-5cEOayPmU> (geraadpleegd 28 mei 2021).

¹⁴ Ibidem, 54.

¹⁵ Ibidem, 53.

Over de auteur

Kornee van der Haven doceert vroegmoderne Nederlandse literatuur aan de Universiteit Gent. Hij publiceert voornamelijk over Nederlandse en Duitse literatuur van de zeventiende en achttiende eeuw. Enkele thematische zwaartepunten in zijn onderzoek zijn theatergeschiedenis, de representatie van geweld, politieke lyriek, emotiegeschiedenis en het heldendicht. Contact: cornelis.vanderhaven@ugent.be